

אריאל ארנברג

"ופלוני ופלוני עדיו"

- א. הצגת הבעיה
- ב. פירוש התוספות יום טוב
- ג. פירוש קול הרמ"ז
- ד. הצגת תוספתא בסנהדרין ובדיקת הפירושים הנזכרים לגביה
- ה. הצעת פתרון אחר לבעיה

א. הצגת הבעיה

המשנה במסכת מכות (ז, א) אומרת:

מי שנגמר דינו וברח, ובא לפני אותו בית דין, אין סותרין את דינו. כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו בבית דינו של פלוני, **ופלוני ופלוני עדיו** - הרי זה יהרג.

נשאלת השאלה, מדוע נדרשים העדים הבאים להעיד בפנינו כעת, למסור גם את שמות העדים שהעידו במשפט הראשון?
 רוב מפרשי המשנה לא עסקו בשאלה זו, ואף הגמרא לא דנה בנושא. במאמר זה נציג פתרונות אחדים לשאלה זו על פי מספר פרשנים, נבדוק את מידת התאמתם למקורות השונים, ולבסוף ננסה לבחון גם פתרון אחר.

ב. פירוש התוספות יום טוב

התוספות יום טוב בפירושו למשנתנו, כותב על המילים "ופלוני ופלוני עדיו": "דדלמא יש להזימם או להכחישם"¹. כוונתו היא, שאמירת שמות העדים שהעידו במשפט הראשון,

1. בפירוש שמרו משפט (סימן רכז) לראשון לציון רבי אברהם אשכנזי, על הספר חוקות הדיינים לרבי אברהם טאזארטי, כותב, שייתכן שאם אדם ברח לפני הוצאתו להורג, לא ניתן יהיה להזים אחר כך את עדיו בבית דין אחר, כי לעניין זה רואים את הנדון כאילו כבר הוצא להורג.

תיתן אפשרות להזימם או להכחישם, ועל ידי כך אולי יינצל הנדון. אך לכאורה הדבר תמוה, שהרי כדי שתהיה אפשרות להזים את העדים מהמשפט הראשון או להכחישם, נדרשת גם ידיעת הזמן והמקום שבו ביצע, לכאורה, הנאשם את המעשה. והרי המשנה לא כותבת שהעדים המעידים על גמר דינו של הנאשם מחויבים למסור גם את הנתונים הללו. אין לומר שדבר זה הוא מובן מאליו, ככל עדות, שהעדים חייבים למסור את הזמן והמקום שבו בוצע המעשה שעליו העידו, שהרי עדים אלו מעידים בפנינו על גמר הדין ולא על ביצוע המעשה המרשיע!

הרש"ש, בפירושו למשנה זו, הביא את פירוש התוספות יום טוב, והרגיש בבעיה שהוזכרה לעיל. לכן כתב, שהתוספות יום טוב קיצר בדבריו, ובעצם הוא מסתמך על משנה דומה בסנהדרין (מג, א), שם אומרת המשנה, שכאשר אדם יוצא להיסקל, יוצא כרוז לפניו וקורא: "איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית, ופלוני ופלוני עדיו", ובגמרא (שם) מוסיף אביי, שצריך גם להכריז את היום, השעה והמקום שבהם בוצעה העבירה, שמא ישנם עדים אחרים שישמעו ויוכלו להזים את העדים, ובכך יינצל הנדון. כוונת הרש"ש היא, שדברי אביי נכונים גם ביחס למשנתנו, וגם לגביה צריך להוסיף שהעדים צריכים לומר את הזמן והמקום, אף על פי שזה לא מוזכר במשנה. אכן, התפארת ישראל בפירושו למשנתנו מוסיף, שהעדים צריכים לומר גם את הזמן והמקום, כדברי אביי בסנהדרין.

אך לעניות דעתי, דברי הרש"ש והתפארת ישראל אינם מסירים לגמרי את הבעיה בפירושו של התוספות יום טוב. ראשית, מפני שבגמרא במכות לא מובאים דברי אביי. שנית, קשה אף יותר מפסיקתו של הרמב"ם, שכאשר הוא מביא להלכה את המשנה בסנהדרין, הוא מוסיף את דברי אביי (סנהדרין יג, א), אך כאשר הוא מביא להלכה את המשנה במכות, הוא מביא כלשונה ללא הוספה זו (שם, ז).

ואמר לי הרב יונתן רוזין, שצריך לומר שהמשנה במכות אינה עוסקת בדין קבלת עדות אלא בעניין גמר דין. שהרי בית הדין שמקבל את עדותם של העדים איננו פותח את הדיון מחדש. לכן, תפקיד העדים במשנתנו דומה מאוד לתפקיד הכרוז במשנה בסנהדרין. מאחר שהמשניות זהות, לא היה צריך אביי לחזור ולומר את דבריו גם במכות. ניתן גם לומר,

שמסיבה זו לא הביא הרמב"ם את דברי אביי בהלכה ז, אלא הסתמך על מה שכתב כבר בהלכה א באותו הפרק².

ג. פירוש קול הרמ"ז

קול הרמ"ז (רבי משה זכות) בפירושו למשנתנו, מציע פירוש חדשני ומעניין ביותר, כדי לפתור את הבעיה שהצגנו, אך כדי להבינו נעיין תחילה בגמרא במסכת סנהדרין (מה, ב). הגמרא שם מביאה את דברי שמואל הלומד את הפסוק: "יד העדים תהיה בו בראשנה" (דברים יז, ז), שנאמר לגבי סדר הסקילה כפשוטו, שהעדים שהרשיעו את הנדון, הם אלה שצריכים לסוקלו. הגמרא מקשה על שמואל ממשנתנו, בה הורגים את הנדון למרות שהעדים שהרשיעוהו אינם נמצאים. ומתוך שמואל, שגם במשנה זו, העדים המעידים במשפט השני, הם אותם עדים שהעידו במשפט הראשון.

הגבורת ארי על משנתנו, וכן הערוך לנר בפירושו על הגמרא בסנהדרין שם, מקשים קושייה חזקה מאד על דברי שמואל בסנהדרין. כיצד יכול שמואל לומר שמשנה זו עוסקת במקרה שהעדים שהעידו במשפט הראשון, הם אותם העדים שמעידים גם במשפט השני, הרי במשנה כתוב במפורש, שהעדים שמעידים במשפט השני צריכים לומר את שמות העדים הראשונים "ופלוני ופלוני עדין". ברור, אם כן, שאין אלה אותם העדים! שניהם מציעים תירוצים שונים לשאלה, ואין כאן מקום להאריך בזה.

מכורח שאלה זו, מגיע קול הרמ"ז לפירוש שונה לחלוטין במשנתנו. הוא טוען שהדרך הנכונה לקרוא את משנתנו היא כך: "כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו בבית דין של פלוני" עד כאן הם דברי העדים, ומה שכתוב אחר כך: "ופלוני ופלוני עדין", אלו דברי המשנה שמדגישה (על פי דברי שמואל שהובאו לעיל), שהעדים במשפט השני הם אותם עדים שהעידו במשפט הראשון.

בעל הדברי משה בפירושו לגמרא בסנהדרין שם, מנסה לפרש באותו אופן, אך דוחה פירוש זה, כיוון שמוכח מהרמב"ם שלא כך. ואלו דברי הרמב"ם (סנהדרין יג, ז):

מי שנגמר דינו וברח, ובא לבית דין אחר, אין סותרין את דינו, אלא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו: מעידין אנו את איש פלוני שנגמר דינו בבית דין פלוני, ופלוני ופלוני עדין - הרי זה יהרג. במה דברים אמורים? ברוצח, אבל

2. ועיין בפרק ד (עמוד 95), שם נקשה על פירוש זה מתוספתא בסנהדרין.

שאר חייבי מיתות, עד שיבואו עדי הראשונים ויעידו שנגמר דינו ויהרגוהו בידם.

הרמב"ם מציין, שמשנתנו (כלשונה) עוסקת בדין רוצח. מקורו הוא בהמשך הגמרא בסנהדרין (שם), בה מבואר שגם שמואל, שבדרך כלל פוסק שרק העדים שהרשיעו את הנדון רשאים לסוקלו, מודה שברוצח רשאי כל אדם לסוקלו, כיוון שברוצח יש גזירת הכתוב מיוחדת. הרמב"ם סבר, שאחרי שהגמרא למדה את הדין המיוחד של רוצח, כבר אין צורך להידחק לפירושו הקודם של שמואל למשנה במכות, ולומר שהעדים במשפט השני הם אותם עדים שהיו במשפט הראשון, אלא ניתן להעמיד את המשנה בדין רוצח, ולא תהיה ממנה קושייה על שמואל.

פירוש קול הרמ"ז נדחה, לעניות דעתי, על ידי פסיקת הרמב"ם מכל וכל, וזאת, משני טעמים: ראשית, נוכחנו לדעת כי פירושו של שמואל למשנתנו אינו מתקבל להלכה. שנית, מכיוון שגם בדין רוצח, ששם בוודאי אין חובה שהעדים במשפט השני יהיו אותם העדים מהמשפט הראשון, פוסק הרמב"ם שיש לומר את שמות העדים הראשונים, ואם כן, על כורחנו ישנו טעם אחר לדרישה זו³.

ד. הצגת תוספתא בסנהדרין ובדיקת הפירושים הנזכרים לגביה

נעיין בתוספתא בסנהדרין (יא, ג):

בן סורר ומורה וזקן ממרא על פי בית דין והמסית והמדח ונביא השקר ועדים זוממין - אין ממיתין אותן מיד, אלא מעלין אותן לבית דין הגדול שבירושלים, ומשמרין אותן עד הרגל, וממיתים אותן ברגל. שנאמר: "וכל העם ישמעו ויראו" וגו'⁴ - דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יהודה: וכי נאמר: "וכל העם יראו ויראו"? והלא לא נאמר אלא: "וכל העם ישמעו ויראו" - למה מענין דינו של זה? אלא, ממיתין אותו מיד וכותבין ושולחין לכל המקומות: איש פלוני בן פלוני נגמר דינו בבית דינו של פלוני, ופלוני ופלוני עדין, וכך וכך עשה, וכך וכך עשו לו.

בתוספתא זו מובאת מחלוקת בין רבי עקיבא לרבי יהודה לגבי האופן בו מתקיימת דרישת

3. גם מפירוש המאירי על משנתנו מוכח שלא כפירוש קול הרמ"ז, עיין שם.

4. דברים יז, יג; כא, כא; וכעין זה שם יג, יב; יט, כ.

הפסוק "וכל העם ישמעו ויראו". מה שמעניין מאד מבחינתנו, הוא סוף התוספתא, העוסק בנוסח האיגרת הנשלחת, לפי דעת רבי יהודה. בין שאר הדברים הצריכים להיות כתובים באיגרת, יש לכתוב גם את שמות העדים שעל פיהם הורשע הנדון - "ופלוני ופלוני עדין". שני ההסברים, שהבאנו לעיל, כדי להסביר מדוע יש חובה להזכיר את שמות העדים שהרשיעו את הנדון, אינם יכולים להסביר דרישה זו בתוספתא שלפנינו. ברור, כי הסברו של קול הרמ"ז אינו מתאים כלל וכלל לתוספתא. הרי בתוספתא לא מדובר על שתי כתי עדים, ולכן גם לא שייך לומר שכוונת המילים "ופלוני ופלוני עדין" היא, שהכת השניה היא היא הכת הראשונה.

גם הסברו של התוספות יום טוב, שסיבת הזכרת שמות העדים היא כדי לתת אפשרות להזימם או להכחישם, קשה להיאמר בתוספתא זו. הרי, ההכרזה של שמות העדים נעשית אחרי שכבר הרגו את הנדון, ואז ברור כי הכחשת העדים לא תיצור כל שינוי. גם הזמה לא תועיל כאן, שהרי אם העדים הוזמו לאחר שהנדון הוצא להורג, אז אין הורגים אותם (מכות ה, ב). לכן, גם אם יזימו את העדים בעקבות ההכרזה, הרי שלא יהרגו אותם, ואם כן, מה התועלת בהכרזת שמם?

אמנם, אפשר היה לבוא ולטעון, שאף על פי שלא הורגים את הזוממים אחרי שהרגו את הנדון, בכל זאת ישנן נפקותות אחרות להזמתם, כגון: לפוסלם להעיד בעדויות אחרות מכאן ולהבא. ובפרט לפי מה שכתב הרדב"ז (עדות כ, ב), שאף על פי שאין הורגים את הזוממים אחרי שנהרג הנדון, בכל זאת עונשים אותם בעונשים אחרים, לפי ראות עיניהם של בית הדין.

אך דבר זה אינו מסתבר כלל וכלל, שהרי בשני המקומות האחרים בהם מזכירים את שמות העדים (המשניות במכות ובסנהדרין), הזמתם או הכחשתם תגרום להצלת הנדון. זהו אינטרס של בית הדין, הנובע מהפסוק: "והצילו העדה" (במדבר לה, כה), ואז באמת מובן טעמו של התוספות יום טוב. אבל לא מסתבר שנכריז את שמות העדים, ונחפש את כל הדרכים להזימם, רק כדי לפוסלם לשאר עדויות, או להענישם בעונשים שונים. גם אילו היינו מעלים דבר זה על דעתנו, הרי שהיינו צריכים להכריז את שמות העדים לאחר ביצוע פסק הדין, גם בשאר דיני נפשות וממונות, ולא רק במקרים שצוינו בתוספתא, ודבר זה לא מצינו.

ה. הצעת פתרון אחר לבעיה

כפי שראינו, שני הפירושים שהבאנו, הן פירושו של התוספות יום טוב והן פירושו של קול הרמ"ז, נתקלים בקשיים הן מצד פתרון הבעיה עצמה, והן מצד חוסר התאמתם לתוספתא בסנהדרין.

לכאורה, ניתן היה להציע פירוש, שאמנם נראה פשטני למדי, אך יש בו כדי ליישב את

המקבילות השונות שהוצגו לעיל (המשנה במכות, המשנה בסנהדרין והתוספתא בסנהדרין) באופן אחיד. הדרישה להזכיר את שמות העדים שהעידו במשפט, לפני ביצוע גזר הדין ואחריו, הינה עניין פרוצדורלי, אך בכל זאת יש חובה לעשותה. אם מסיבה כל שהיא אין אפשרות להזכיר את שמותם, אזי אין מוציאים את הנדון להורג.

הטעם לדרישה פרוצדורלית זו, ולחשיבותה הרבה הוא, כפי הנראה לי, מחמת כבוד בית דין ומניעת הזלזול בו. אם בית דין יוציאו אדם להורג, ולפני ההוצאה או אחריה לא יצינו על סמך מה הוא מוצא להורג⁵, עלול הדבר ליצור אצל האנשים הנוכחים במעמד תחושה, שביט דין אינו פועל לפי כללים קבועים. אך כאשר מכריזים על סמך מה מוצא פלוני להורג, ואת שמות העדים שעל פיהם פסק בית הדין את מה שפסק, הרי שדברים מעין אלו יימנעו.

עתה, ננסה לבדוק כיצד מסתדרים המקורות שהובאו לעיל על פי טעם זה:

ראשית, התוספתא בסנהדרין, בה מצוינת דרישה להזכיר את שמות העדים בזמן שמכריזים על הוצאתו (בעבר) של פלוני למוות, מובנת בפשטות. לפי שיטתנו, אין זה משנה אם בוצעה ההוצאה להורג או לא - בשני המקרים מובנת דרישה זו.

גם משנתנו במכות, בה עדים המעידים כי פלוני הורשע בבית דין חייבים להגיד גם את שמות העדים שעל פיהם הורשע, מובנת היטב. שכן, כפי שאמרנו, כאשר מודיעים או מעידים על כך שפלוני הורשע ועל סמך זה רוצים להורגו, ישנה חובה לומר על סמך אלו עדים הוא הורשע.

לבסוף, נשאר לנו לבדוק את המשנה בסנהדרין, הקובעת כי לפני שמוציאים אדם להורג, יש להכריז את שמות עדי. ובאמת, במקור זה קשה לומר את פירושנו, שכן בגמרא שם אומר אביי, שחוץ מהזכרת שמות העדים, יש לומר גם את הזמן והמקום בו בוצע המעשה, כדי לתת אפשרות להזים את העדים. מפרשי המשנה השונים (הרמב"ם בפירוש המשניות,

המאירי והתוספות יום טוב) הבינו את דברי אביי, כטעם להזכרת שמות העדים!

אמנם, לולי דברי המפרשים הראשונים, ניתן היה לבוא ולומר, שהטעם לדרישה של הזכרת שמות העדים הוא הטעם שחידשנו. על פי זה, כוונת אביי היא, שאם ממילא מזכירים את שמות העדים מטעם מסוים, אפשר לנצל את ההזדמנות ולומר גם את הזמן והמקום, ועל ידי כך לתת הזדמנות להזים את העדים.

וראיה לכך, שאם הטעם העיקרי של המשנה הוא לאפשר את הזמת העדים, הרי שלא מובן מדוע לא כתבה המשנה עצמה את דברי אביי, שהרי לשיטתה הם תנאי הכרחי לכך! אלא ודאי, שהטעם במשנה הוא אחר, ואביי רק מוסיף עליו את האפשרות להזמת העדים.

שיטתנו זו, על אף שהיא מתרצת את שלוש המקבילות בהן עסקנו עד כה, הרי שהיא נסתרת ממקומות אחרים, הן בגמרא והן בפסיקה.

ראשית, ישנה משנה בסנהדרין (פט, א), המקבילה, לכאורה, לתוספתא שהובאה לעיל. המשנה מדברת על דין זקן ממרא ומביאה את מחלוקת רבי עקיבא ורבי יהודה, כפי שהיא

5. שהרי עדות העדים היא הגורם להוצאתו להורג, ופסיקת בית דין הינה בבחינת אישור ותוקף לעדות.

מופיעה בתוספתא, מלבד העובדה שבמשנה לא מופיעה בדעת רבי יהודה הדרישה לכתוב באיגרת גם את שמות העדים. מכאן מוכח, שניתן להודיע על הוצאתו להורג (בעבר) של פלוני גם מבלי להזכיר את שמות עדין! אכן, הרמב"ם, כאשר הוא מביא להלכה את דעת רבי יהודה (ממרים ז, יג), אינו פוסק שיש לכתוב גם את שמות העדים, כפי שמופיע בתוספתא⁶.

ישנה גם ברייתא המובאת בסנהדרין (מג, א)⁷, שם כתוב שארבעים יום לפני שהוציאו את ישו להורג, היו מכריזים לפניו שהוא מוצא להורג על שכישף והדיח את ישראל. גם שם לא מוזכר שאמרו את שמות עדין.

לסיכום, הבאנו שני פירושים שונים למשנה במכות אך שניהם נתקלו בקשיים שונים. ניסינו לפרש באופן שונה, אך גם פירוש זה נדחה ממקומות אחרים. לכן, משנה זו עדיין צריכה עיון, ועל המעיין תבוא הברכה.

6. אלמלא פסיקת הרמב"ם היה ניתן לומר שלשון המשנה מקוצרת (עיין תפארת ישראל שם).

7. גמרא זו צונזרה ומופיעה בגירסאות המלאות של הש"ס.